

«Der går det vel tretten av oss på dusinet»

Polsk arbeidsmigrasjon i Mikkel Vikas «Alle vil til Auschwitz» (2016) og Frode Gryttens «YNWA» (2020)

Ylva Frøjd

Ifølge litteraturviter Magnus Nilsson er prekære arbeidsforhold et sentralt motiv i den skandinaviske samtidslitteraturen, hvor Kristian Lundbergs roman *Yarden* (2009) antagelig er mest kjent.¹ Lundberg skriver om selvopplevd prekært arbeid på Malmö havn, og romanen beskrives av Nilsson som en del av ”den nya vågen av svensk arbetarlitteratur”.² Nilsson ser en bølge av svensk arbeiderlitteratur i sammenheng med en økt interesse for arbeid og klasse, og ikke minst et søkelys på stadig mer prekære arbeidsforhold i enkelte sektorer og blant noen grupper på arbeidsmarkedet i det post-velferdstatlige Sverige.³ I litteraturforskning på arbeiderlitteratur,⁴ viser begrepet prekær særlig til Guy Standings *The Precariat*:

¹ Magnus Nilsson, «Från yttre hot till inhemsk klassverklighet: Arbetslivsprekaritet i två svenska arbetarskildringar», i *Klasse(reise) i samtidslitteratur*, red. Anje Müller og Elin Nesje Vestli (2025).

² Magnus Nilsson, «Den nya vågen av svensk arbetarlitteratur», *Arbejderhistorie: Tidsskrift for historie, kultur og politikk*, nr. 1 (2021): 56–75.

³ Nilsson, «Precarity and Class Consciousness in Contemporary Swedish Working-Class Literature», *Humanities* 12 (2): 2.

⁴ Se for eksempel Åsa Arping, *Att göra klass: Nedslag i svensk samtidsprosa* (Göteborg & Stockholm: Makadam förlag, 2022); Christine Hamm, ”Hvem är prekariatet? Sårbare liv i Catherine Knudsens *De langtidsboende* (2008), *Manuell* (2014) og *Den siste hjelperen* (2018)”, *Edda* 110 (2023) 2: 114–27; Haarder mfl, ”Hvem kan tale for prekariatet – og hvarfra?”, *Edda* 105 (2018) 185–202.

The New Dangerous Class.⁵ Standing bruker begrepet prekariatet om mennesker som på bakgrunn av globalisering, nyliberalismens fremmarsj og velferdsstater i kriser, arbeider og lever prekært. Gruppen kjennetegnes av usikkerhet i arbeidsmarkedet og sårbarhet.⁶ Adjektivet prekær knyttes også til Judith Butlers begrep *precariousness* om alle menneskers utsatte liv i globaliseringens medialiserte og krigerske tidsalder.⁷ Butler skriver at sårbarhet er et grunnleggende vilkår for det menneskelige og det globale fellesskapet. Sårbarheten er felles, men ulikt fordelt mellom oss.⁸ Særlig som resultat av politisk styring, og sosiale og økonomiske forhold, er noen mennesker mer utsatte enn andre.⁹

I denne artikkelen vil jeg undersøke fremstilling av prekaritet i to norske noveller om polsk arbeidsmigrasjon: Mikkel Vikas novelle «Alle vil til Auschwitz» fra novellesamlingen *Nowa Huta* (2016) og Frode Gryttens «YNWA» fra *Garasjeland* (2020). I begge noveller står hovedkarakterene i prekære situasjoner og må balansere arbeidsliv og farsrollen. Det handler om fysisk krevende manuelt arbeid (henholdsvis byggebransjen og fiskefabrikk). Den fysiske smerten som er mest fremtredende i novellene er dog den de opplever som sårbare omsorgspersoner for sine døtre. Hos Vika tematiseres særlig hva man reiser fra, hos Grytten hva man kommer til.

De to novellene kan falle i mange kategorier; det er migrasjonslitteratur, flerkulturell litteratur, og det er arbeiderlitteratur, her forstått som litterære fremstillinger av arbeiderklassen, og da særlig prekære arbeidsforhold. I begge noveller skildres sårbarhet og utsatthet i arbeidsmarkedet med midlertidige avtaler og nulltimerskontrakter. Uansett hvilken merkelapp vi velger å sette på novellene, er de først og fremst skjønnlitterære fortellinger. I likhet med Jon Helt Haarder, Peter Simonsen og Camilla Schwartz, antar jeg her at undersøkelser av prekariatet i samtidslitteraturen, forstått både i Standings sosiologisk-økonomiske og Butlers mer eksistensielle betydning av begrepet, hviler på en antagelse om at skjønnlitteraturen kan være en kilde til innsikt.¹⁰ Vika og Gryttens noveller representerer og konstruerer sårbare polske arbeidsmigranter,

⁵ Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*. (London: Bloomsbury Academic, 2011).

⁶ Standing, *The Precariat*.

⁷ Judith Butler, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence* (Verso, 2004); Jon Helt Haarder mfl., «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra?», *Edda* 105 (2018): 185–202, <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2018-03-02>.

⁸ Butler, *Precarious Life*, xiv.

⁹ Judith Butler, *Frames of war. When is life grievable?* (Verso, 2016).

¹⁰ Haarder mfl., «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra?», 187.

og inviterer leseren til litterære opplevelser og erfaringer av hva en slik utsatthet kan innebære. Som Simonsen skriver, kan litteraturen åpne ”nye felter af menneskelivet for vores sansning og forståelse og kan bruges til bedre og mere nuanceret at forestille os, hvad det vil sige at være medlem af prekariatet og opleve prekarisering”.¹¹ I en bredere forstand, slik det er postulert av flere, gir fortellinger om andres liv øvelse i å forstå andres følelser, situasjon og behov.¹² I min lesning vil jeg særlig undersøke estetiske kvaliteter og hvordan de to novellene fremstiller polske arbeidsmigranter.

I tillegg vil jeg i artikkelen starte med å introdusere noen sentrale funn fra rapporter og undersøkelser om polske arbeidsmigranternes arbeidsforhold i Norge¹³ og arbeidsgiveres holdninger til arbeidsmigranter;¹⁴ videre til polsk synlighet i det offentlige rom,¹⁵ samt undersøkelse av mediediskurser om polakker i Norge¹⁶ og av nordmenns holdninger til innvandring.¹⁷ Disse tekstene gir et informativt bilde og kan belyse flere motiver og tematikker i novellene.

Polske arbeidsmigranter i Norge

Ved inngangen til 2024 bodde det 109 654 polakker i Norge og 17 074 norskfødte med foreldre fra Polen. Polske migranter utgjør den største gruppen i Statistisk sentralbyrås kategorier «innvandring» og «arbeidsinnvandring» (SSB 2022; 2024). Til tross for det store antallet polakker i Norge, er de relativt usynlige i det norske samfunnet, og fremstillinger av polske arbeidere er gjerne endimensjonale og stereotypiske, typisk «blue collar», som her vil si at de har

¹¹ Peter Simonsen, «Prekarisering og prekært arbeidsliv i Helle Helles roman, Ned til Hundene», *Tidsskrift for Arbejdsliv* 19, nr. 1 (2017): 66, 1, <https://doi.org/10.7146/tfa.v19i1.109078>.

¹² Per Thomas Andersen, «Hva skal vi med skjønnlitteratur i skolen?», *Norskleraren* 11, nr. 2 (2011): 20.

¹³ Jon Horgen Friberg og Line Eldring, *Polonia i Oslo 2010. Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden*, 2011:27, FAFO-rapport (online) (Fafo, 2011), <http://www.fafo.no/pub/rapp/20218/20218.pdf>; Johanne Stenseth Huseby og Mette Ødegård, *Fagorganisering av arbeidsinnvandrere: tid, tillit og trygghet*, Fafo-rapport no. 25 (Fafo, 2024), <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/fagorganisering-av-arbeidsinnvandrere-tid-tillit-og-trygghet>.

¹⁴ Jon Horgen Friberg og Arnfinn H. Midtbøen, «Ethnicity as Skill: Immigrant Employment Hierarchies in Norwegian Low-Wage Labour Markets», *Journal of Ethnic and Migration Studies* (ABINGDON) 44, nr. 9 (2018): 1463–78, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1388160>.

¹⁵ Toril Opsahl, «Invisible Presence?: Polish in Norwegian Public Space», i *Invisible Presence?: Polish in Norwegian Public Space* (Bloomsbury Academic, 2021), <http://hdl.handle.net/10852/88570>.

¹⁶ Linda Marie Dyrliid, «Polakken kan». Narrativer om polske migranternes arbeid og tilhørighet i Norge», *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 29, nr. 3–4 (2018): 125–45, <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2018-03-04-03>.

¹⁷ Frøydis Strøm mfl., «Holdninger til innvandrere og innvandring 2024», SSB, 24. juni 2024, <https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/artikler/holdninger-til-innvandrere-og-innvandring-2024>.

manuelt arbeid.¹⁸ Dette kan blant annet knyttes til hvordan begrepet polakkarbeid blir brukt når man refererer til visse typer fysisk arbeid.¹⁹ I denne artikkelen brukes begrepet polakk i sin leksikalske betydning, det vil si om en person som kommer fra Polen.

I en undersøkelse av det de kaller «Polonia i Oslo» finner Jon Horgen Friberg og Line Eldring at til dels nye segmenter i arbeidsmarkedet i stor grad er preget av lave lønninger, dårlig arbeidsmiljø og lite jobbsikkerhet. Videre at polske arbeidsinnvandrere i svært liten grad opplever sosial mobilitet i form av overgang til fast ansettelse, selv de som har jobbet i Norge i mange år. Polske arbeidsinnvandrere er spesielt sårbare overfor ledighet og utstøting fra arbeidslivet i nedgangstider.²⁰ I tråd med Standings beskrivelser av prekariatet som annenrangs innbyggere med færre rettigheter enn øvrige innbyggere,²¹ uttrykker Friberg og Eldring en bekymring over at polakker blir et permanent B-lag i norsk arbeidsliv, med svakere beskyttelse og få muligheter for oppadstigende mobilitet.²²

Arbeidsinnvandringen fra Polen etter utvidelsen av EU og dermed EØS i 2004 skiller seg fra andre former for innvandring til Norge i nyere tid, ikke minst gjennom betingelsene for mobilitet. Tidligere migrasjon var gjerne en engangs og enveis prosess, men innenfor rammen av EUs frie flyt av arbeidskraft, billige flyreiser og tilgjengelig kommunikasjon til hjemlandet, er det ikke lenger en selvfølge at arbeidsmigrasjon innebærer permanent flytting.²³ Det har ganske enkelt blitt enklere å pendle mellom Polen og Norge.

Jon H. Friberg and Arnfinn H. Midtbøen har intervjuet arbeidsgivere i hotellsektoren i Oslo-området og i fiskenæringen i kystområdet i Nord-Norge om deres syn på ferdigheter hos ulike etniske grupper i arbeidsstokken. De finner et sysselsettingshierarki hvor nordmenn blir foretrukket i ledende stillinger, svensker blir foretrukket i serviceyrker (de anses som blide og imøtekommende), mens polakker og litauere blir foretrukket til manuelt arbeid.²⁴ Arbeidsgivere karakteriserer litauere og polakker som hardtarbeidende:

¹⁸ Opsahl, «Invisible Presence?», 111.

¹⁹ Dyrliid, «Polakken kan», 125.

²⁰ *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27, 100–101.

²¹ Standing, *The Precariat*, 14.

²² *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27, 101.

²³ Friberg og Eldring, *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27, 6.

²⁴ Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill».

The positive standing of Poles and Lithuanians is primarily attributed to their willingness to work hard and do what they are told without complaints. As one manager of a fish factory explained: [Poles and Lithuanians] have such a great work ethic. They are really reliable, they show up when you tell them to, and there are never any complaints if they have to work three hours extra.²⁵

Friberg og Midtbøen understreker at selv om arbeidsgivere antagelig reflekterer vilkårlige stereotypier og fordommer, er det viktig å erkjenne at de også reflekterer virkelige forskjeller i ferdigheter, politisk forhandlingsmakt og ulike strukturelle posisjoner i det sosiale systemet.²⁶ Ansettelse er hovedsakelig basert på oppfatninger, og gruppekarakteristikk har en tendens til å overstyre individuelle egenskaper når jobber tildeles.²⁷ At polakker anses for å jobbe hardt uten å klage, kan være en annen måte å si at de er enkle å utnytte.

Linda Marie Dyrliid spør om hva som vektlegges når norske aviser skriver om polske arbeidsmigranter, og finner særlig tre diskurser: 1) «Utnyttingsrammen» er saker om hvordan polske arbeidsmigranter er utsatt for utnyttning og sosial dumping, 2) «Arbeidsrammen» er saker med fokus på «den hardtarbeidende polakken» og 3) «Innvandring og velferdsrammen» med saker som tematiserer hva innvandring fra Polen har å si for velferdsstaten.²⁸ Om sistnevnte skriver Dyrliid at «Gjennom begreper som at penger 'flyter' eller 'strømmer' ut av Norge, etableres et bilde som truer velferdsstaten».²⁹ Undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå viser dog at kun et mindretall i Norge mener at innvandrere flest misbruker velferdsordninger:

I det store og det hele er likevel hovedmønsteret at holdningene til innvandrere og innvandring er positive. Et mindretall mener at innvandrere flest er en kilde til utrygghet eller at de misbruker sosiale velferdsordninger. De fleste er samtidig enige i at innvandrere beriker det kulturelle livet i Norge og at innvandrere gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv.³⁰

²⁵ Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill», 1472.

²⁶ Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill», 1474.

²⁷ Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill», 1476.

²⁸ Dyrliid, «'Polakken kan'», 132–33.

²⁹ Dyrliid, «'Polakken kan'», 133.

³⁰ Strøm mfl., «Holdninger til innvandrere og innvandring 2024».

At de fleste nordmenn er enige i at innvandrere gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv, ser altså ut til å bli underkommunisert i nyhetsdiskursen.

Forskning på prekære arbeidsforhold i nordisk litteratur

Forskning på skjønnlitteratur om prekære arbeidsforhold i Norden har i Sverige vokst frem som en del av forskning på arbeiderlitteratur. I Danmark bidrar blant annet forskning på samtidslitteratur om underklassen, som selvbiografiske verker om prekær oppvekst, inn i forskningsfeltet om prekaritet.³¹ Tilsvarende er blant annet forskning på sosial klasse og klassereiser del av det samme feltet i Norge.³² Nevnte Nilsson peker på at fremstillingen av dagens arbeidere i svensk arbeidslitteratur i hovedsak gir et sterkt negativt bilde av arbeidslivet:

exemplvis genom att fokusera på arbetsskador, otrygga anställningar, stress, auktoritär arbetsledning, försvagade fackföreningar och bristande sammanhållning mellan arbetare, samt genom att ge uttryck för marxistiskt inspirerade föreställningar om alienation och exploatering.³³

Generelt er kritiske fremstillinger av prekære arbeidsforhold relativt vanlig i svensk samtidslitteratur, skriver Nilsson, og da spesielt i verk som kan plasseres i en arbeiderklassetradisjon.³⁴ Nilsson viser til eksempler i en rekke sjangre, som romaner (Kristian Lundbergs *Yarden*, Anders Teglund's *Cykelbudet*, 2021 og Pelle Sunvissons *Svarta bär*, 2021), grafiske romaner (Daria Bogdanskas *Wage Slaves*, 2016), reportasjebøker (Kerstin Fredenholm *Fint hemma*, 2005) og poesi (Anna

³¹ Se for eksempel Haarder mfl., «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfor?»; Nicklas Freisleben Lund, «De fremtidsløse tager ordet. Klasse, prekariat og velfærds kritik i dansk samtidsprosa», *PASSAGE - tidsskrift for litteratur og kritik*, 2017, <https://tidsskrift.dk/passage/article/view/25229>; Troels Obbekær, «Mellem blod, lort, kollegaer og ledelse: Prekær stil i Kenneth Jensens Tragedie plus tid gange ni og Kristian Lundbergs Yarden», *Passage - Tidsskrift for litteratur og kritik* 35, nr. 84 (2020): 84, <https://doi.org/10.7146/pas.v35i84.124939>; Simonsen, «Prekarisering og præært arbejdsliv i Helle Helles roman, Ned til Hundene»..

³² Se for eksempel Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, «Generation(s) Superfluous», *Scandinavica* 59, nr. 2 (2020): 73–88, <https://doi.org/10.54432/scand/GJBM9154>; Ylva Frøjd, «Sosial klasse som utenforskap. Elevers litterære samtaler om Maria Navarro Skarangers Emily forever (2021)», i *Åpne dører mot framtiden*, red. Jonas Bakken og Elisabeth Oxfeldt (Scandinavian University Press Universitetsforlaget, 2025), DOI: <https://doi.org/10.18261/9788215071237-25>; Anje Müller Gjesdal og Elin Nesje Vestli, red., *Klasse(reise) i samtidslitteraturen: Skandinavisk, tysk, fransk og italiensk samtidslitteratur* (Universitetsforlaget, 2025), DOI: [Doi.org/10.18261/9788215070926-25](https://doi.org/10.18261/9788215070926-25); Christine Hamm, «Hvem er prekariatet? Sårbare liv i Cathrine Knudsens De langtdsboende (2008), Manuell (2014) og Den siste hjelperen (2018)», *Edda* 110, nr. 2 (2023): 114–27, <https://doi.org/10.18261/edda.110.2.5>.

³³ Nilsson, «Den nya vågen av svensk arbetarlitteratur», 62.

³⁴ Nilsson, «Precarity and Class Consciousness in Contemporary Swedish Working-Class Literature», 8.

Arvidsdotters *Händer att hålla*, 2022). Han finner blant annet at svenske arbeiderklasseforfattere fremhever heterogeniteten blant de som arbeider under prekære forhold, og at flere av verkene tematiserer hvordan migranter er særlig utsatt. Fortelleren i Lundbergs *Yarden* innser at han er en av «de heldige» sammenlignet med papirløse migranter, muslimske arbeidere og filippinske sjømenn, fordi han selv er svensk, mens Bogdanska viser i *Wage Slaves* hvordan noen asiatiske migranter, i motsetning til svenske arbeidere, er for avhengige av sin arbeidsgiver til å tørre å gå inn i en fagforening.³⁵ Nilsson argumenterer allikevel for at i Skandinavia og skandinavisk arbeiderlitteratur utfordres Standings skarpe skille mellom arbeiderklassen og prekariatet. Sterkere velferdssystemer og fagforeninger enn i mange andre land demper prekariteten.³⁶ Dette poenget er særlig relevant i lesningen av Gryttens novelle, hvor de polske arbeiderne samler seg og går til streik for å oppnå bedre rettigheter.

Som nevnt har flere undersøkt prekaritet i arbeidslivet som motiv og tematikk i nordisk samtidslitteratur. Det er imidlertid lite forskning på hvordan polakker og andre øst-europeere representeres i norsk skjønnlitteratur. Et unntak er Karolina Drozdowska ved Universitetet i Gdansk, som undersøker hvordan Øst-Europa og øst-europeere er representert i nyere norsk prosa. Med henvisning til Edward Saids orientalisme-begrep, argumenterer Drozdowska for at det handler om et møte med «Den andre», noe fremmed. Polakker kommer fra bak det tidligere «jerneteppe», et sted skandinavere lenge hadde lite tilgang til og som dermed er noe eksotisk.³⁷ Drozdowska undersøker fem romaner og Mikkel Vikas novelle «Alle vil til Auschwitz».³⁸ Hun finner stereotype fremstillinger i verkene av Øst-Europa som et umoderne sted, og øst-europeere som irrasjonelle og fattige. Videre peker hun på at øst-europeere som kommer til Norge blir oppfattet som billig arbeidskraft. Det er mennesker som kommer til landet for å tjene penger gjennom fysisk arbeid, og de kan nærmest anses som en egen klasse, skriver Drozdowska.³⁹ I Drozdowskas materiale er Øst-Europa først og fremst steder

³⁵ Nilsson, «Precarity and Class Consciousness in Contemporary Swedish Working-Class Literature», 2.

³⁶ Nilsson, «Från yttre hot till inhemsk klassverklighet: Arbetslivsprekaritet i två svenska arbetarskildringar», 111.

³⁷ Karolina Drozdowska, «The Others from Across the Sea — Eastern Europeans and Eastern Europe in Modern Norwegian Literature», *Archiwum Emigracji*, 2020, 292, <https://doi.org/10.12775/AE.2020.020>.

³⁸ Foruten Vikas novelle undersøker Drozdowska to krimromaner: Jørn Lier Horsts *Vinterstengt* (2011) og Gard Sveens *Blod i dans* (2026), samt to romaner: Lars Saabye Christensens *Modellen* (2005) og Nina Lykkes *Nei, og atter nei* (2016).

³⁹ «The Others from Across the Sea — Eastern Europeans and Eastern Europe in Modern Norwegian Literature», 301.

hvor deler av handlingen utspiller seg, og øst-europeere er de som bor i landene hovedpersonene besøker. Unntaket er Vikas novelle, hvor alle karakterene er polske, og hele handlingen utspiller seg i Polen. Drozdowska er kritisk til hvordan novellen skildrer landets postkommunistiske arv med boligblokker, falleferdige industribygninger og deprimerende landskap.⁴⁰ Hun uttrykker en bekymring over at det er arven etter jernteppet som blir stående som det dominerende bildet av Øst-Europa, og at litteraturen dermed forsterker, heller enn å bryte ned, stereotypier.

Videre gjør Hannah Tischmann det hun kaller en postmigrantisk lesning av Eva Sapieżyńskas sakprosa bok *Jeg er ikke polakken din* (2022). Tischmann skriver at Sapieżyńska dekonstruerer stereotype rasismedannende forestillinger om hvordan 'den andre', som her vil si polakkene, er, og at hun stiller seg kritisk til oppfatningen av at det norske samfunnet ikke er basert på klasseulikheter.⁴¹ Ifølge Tischmann argumenterer Sapieżyńska for at det ikke er tydelige kjennetegn som skaper forskjeller mellom nordmenn og polakker. Det virker som om det å være polakk rettferdiggjør en negativ forskjellsbehandling, og som at «Det å sette etnisitet i forgrunnen usynliggjør det sosiale systemet som står bak økonomisk ulikhet og det klassesamfunnet som utvikler seg basert på denne ulikheten. Dette bidrar til oppfatningen av at samfunnet er klasseløst».⁴² Både Drozdowska og Tischmann peker dermed på det problematiske i at polakker er 'de(n) andre' i det norske samfunnet og i den norske litteraturen.

Mikkel Vikas «Alle vil til Auschwitz» (2016)

Mikkel Vikas novelle "Alle vil til Auschwitz" handler om en polsk far som må reise fra datteren, moren og hjembyen, «langt nordover»,⁴³ for å arbeide. Hans kone har allerede reist til Irland for å vaske hotellrom. Faren ønsker ikke å reise, men det er ikke jobb å få i hjembyen, og han sier han ikke har noe valg. Selve

⁴⁰ Drozdowska, «The Others from Across the Sea — Eastern Europeans and Eastern Europe in Modern Norwegian Literature», 298.

⁴¹ Hannah Tischmann, «Om funksjonen av klasse i Zeshan Shakars De kaller meg ulven (2022) og Eva Sapieżyńskas Jeg er ikke polakken din (2022): En postmigrantisk lesning av to samtidsskildringer av arbeidsinnvandring», i *Klasse(reise) i samtidslitteraturen*, Books (Universitetsforlaget, 2025), 101–2, <https://doi.org/10.18261/9788215070926-25-06>.

⁴² Tischmann, «6. Om funksjonen av klasse i Zeshan Shakars De kaller meg ulven (2022) og Eva Sapieżyńskas Jeg er ikke polakken din (2022)», 103.

⁴³ Mikkel Vika, «Alle vil til Auschwitz», i *Nowa Huta* (Vigmostad & Bjørke, 2016), 25.

handlingen er på bare noen få timer. Faren forlater leiligheten, kjører gjennom sin lille by og ut til sin gamle arbeidsgiver for å levere noe verktøy. Deretter kjører han videre til flyplassen, hvor han ved avgangen ser ut på langtidsparkeringen.

Vikas tekst har flere typiske sjangertrekk for novellen.⁴⁴ Den er kort (8 boksider), har en enstrengt handling som foregår i et kort tidsrom (noen timer), på begrenset plass (kjøreturen fra leiligheten til flyplassen), og med noen få navnløse personer (faren, hans datter, hans mor, hans kone og hans tidligere arbeidsgiver). Novellen er fortalt i samtidig narrasjon. Faren er novellens førstepersonsforteller, og novellen åpner in medias res: «Hendene mine er plutselig så store, hennes kropp så liten».⁴⁵ Leseren kastes ikke bare rett inn i handlingen, men også inn i mannens kropp. Den samtidige narrasjonen gir en intens nærhet til det fortalte. Det er flere beskrivelser av farens smerte, som: «Hendene rister, jeg knytter dem sammen, har ikke kontroll, et slags vanvidd herjer i meg. Det er vondt og fremmed [...]».⁴⁶ Videre «Det knyter seg i magen. Jeg vil kaste opp» (22) og «Jeg er klam i håndflatene, svett innvendig».⁴⁷ Novellen tar leseren inn i et fortettet og sårbart øyeblikk i farens liv.

Faren sier han ikke har noe valg, han må reise for å få jobb slik at datteren skal slippe å fryse. Han gjør som mange før ham:

Jeg har ikke noe valg, sier jeg, som sant er. Jeg vil ikke sette ham [sin tidligere arbeidsgiver] i et dårlig lys, han har ikke villet det slik. Nordover, spør han, tenner en sigarett. Langt nord, sier jeg. Blikket lander i ingenmannsland et sted mellom oss på gulvet. Der går det vel tretten av oss på dusinet, sier han. Man hører historier. En uke på en byggeplass, neste dag ingen jobb. Hele arbeidslag av polakker, sier han, i arktiske strøk, kan du tenke deg.⁴⁸

Arbeidsgiveren uttrykker lite håp om en trygg jobb for hovedpersonen, og han gir uttrykk for at det er for mange polakker som kjemper om de samme jobbene. Novellen tematiserer her funn fra Friberg og Eldring om lite jobbsikkerhet for

⁴⁴ For en drøfting av sjangertrekk i noveller, se f.eks. Aasta Marie Bjorvand Bjørkøys *Norske noveller*, 2023.

⁴⁵ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 21.

⁴⁶ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 21.

⁴⁷ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 24.

⁴⁸ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 25–26.

polske arbeidsmigranter.⁴⁹ At hovedpersonen allikevel har bestemt seg for å reise, understreker mangelen på valg.

Den lille byen faren forlater er Oświęcim, det polske navnet på det tyskerne kalte Auschwitz, som vi i dag kjenner som nazistenes største konsentrasjons- og tilintetgjøringsleir. Farens uønskede reise fra Oświęcim settes opp som kontrast til alle de som kommer på besøk til Auschwitz, og som i novellen kalles «konsentrasjonsleirturister»:

Få andre er på veien, bortsett fra kolonnene av Caraveller, konsentrasjonsleirturistene. Passasjerene måper seg gjennom landskapet, fra baksetene ser de grusomme opptak, frigjøringen av leirene. Ved hver skorsteinspipe frykter de at målet er nådd, åsdragene bader bestandig i en bedrøvet ettermiddagssol. Historien har gjort dette området nedstemt for all ettertid, i all støyen ruver stillheten. Vi kan ikke alle kjøre holocausttaxi, tenker jeg og kjører forbi dem.⁵⁰

Her knyttes det historiske sammen med nåtiden. Novellen har mange lag med smerte, og ubehagelige kontraster settes opp. Auschwitz er åstedet for noen av krigens verste grusomheter. 1,1 millioner mennesker ble drept i forsøket på å utrydde jøder, polakker og andre folkegrupper. Auschwitz er stedet hundretusener av mennesker aldri fikk forlate. Oświęcim derimot, er hjemstedet for faren i novellen, det han har kjært.

Tittelen «Alle vil til Auschwitz» kan leses med en mørk ironi, og har gjenklang i slutten av novellen: «[...] alt jeg hadde trengt, var en avtale med et eneste hotell, tenker jeg, ett hotell ville holdt. Alle vil til uforliknelige Auschwitz».⁵¹ I Oświęcim betyr Auschwitz arbeidsplasser, de kjører «holocausttaxi» og de besøkende kalles «turister». Turist er et ord vi forbinder med å reise for fornøynsens skyld, og det kan oppleves provoserende når det er snakk om å besøke en konsentrasjonsleir. Ordet «holocausttaxi» oppleves også å ha en bismak, og det representerer hvordan selv dette, tortur og folkemord, nå inngår i kapitalismens logikk, noe å tjene penger på. Sluttfrasen «[u]forliknelige Auschwitz» har den samme mørke ironien som tittelen. For faren er Oświęcim enestående, altså det eneste stedet han vil

⁴⁹ *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27.

⁵⁰ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 24.

⁵¹ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 28.

være. Leseren og menneskeheten, derimot, håper å aldri få se noe som likner på Auschwitz igjen.

I et metaperspektiv åpner det seg også andre tolkningslag. Vi kan spørre om det kan være at leseren skal tenke at dagens Oświęcim og dagens Polen har paralleller til utrydningsleirene. Er migrasjonen av arbeidskraft en utrydning av polakker i sakte film? Og videre, er vi elendighetsturister som lesere av novellen? Beskrivelsene av farens smerte og referansene til Auschwitz gjør novellen følelsesladet og inviterer leseren til å føle medlidenhet og sorg. Ovennevnte Drowdowska kritiserer Vikas novelle for å overdrive protagonistens fattigdom. Hun skriver at den ikke representerer økonomiske realiteter, men den norske konstruksjonen av arbeidsinnvandreres levekår i hjemlandet.⁵² Om hun har rett, kan det understøtte en lesning av novellen som litterær elendighetsturisme. Samtidig er farens mentale smerte over å måtte forlate datteren manifestert i en kroppslig smerte som inviterer leseren til gjenkjennelse.

Frode Grytten «YNWA» (2020)

Polske Robert Frankowski jobber som fiskefiletør på Sotra. Hjemme i Katowice er datteren og konen med et barn på vei. Frankowskis kolleger ved fiskefiletdiskene er også polske menn, og alle jobber skift, netter og helger. De har faste arbeidslister med turnus i fem uker på fiskemottaket i Norge, og hjem til Polen i tre uker. Arbeidslaget eksemplifiserer dermed den nye formen for arbeidsmigrasjon etter 2004, med pendling heller enn permanent flytting.⁵³ For Frankowski endrer dette seg da hans kone Agate dør i barsel. Han kjøper et hus til seg selv og de to døtrene i Norge: «Han ville ikkje miste jobben på King Salmon, det var ikkje for mange slike stillingar med såpass god lønn».⁵⁴ Fabrikkleidelsen er først fleksibel og lar Robert jobbe kun dagtid, slik at han kan ta vare på døtrene Daniela og Ada, men etter en streik blant de polske arbeiderne, vil ikke lenger arbeidsgiver være fleksibel.

⁵² Drozdowska, «The Others from Across the Sea — Eastern Europeans and Eastern Europe in Modern Norwegian Literature», 298–99.

⁵³ Friberg og Eldring, *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27.

⁵⁴ Frode Grytten, «YNWA», i *Garasjeland. Noveller* (Forlaget Oktober, 2020), 99.

«Og det betyr? spurte Robert. At du må over på nulltimarskontraktar, svarte Bitzer. At vi gir deg timane vi meiner det er behov for, men vi kan ikkje garantere deg så og så mange arbeidstimar kvar veke».⁵⁵

Livet blir vanskelig for Frankowski, særlig da barnevernet henter Daniela og Ada og plasserer dem hos en fosterfamilie. Novellen slutter med at Frankowski vurderer å kaste seg i fjorden fra Sotrabraua, men som i en drøm kommer avdøde Agate og forteller ham at det skal gå bra, en dag kommer han til å kunne ta med seg døtrene tilbake til Polen.

Novellen er på 21 boksider, det fortelles i et hurtig tempo, og handlingen strekker seg over flere måneder. Det er etterstilt narrasjon med en eksternt plassert tredjepersonsforteller. I store deler av novellen er det en ytre fokusering på fokalobjektet Frankowski, slik at novellen fremstår som rene beskrivelser av en rekke begivenheter. Den distanserte tredjepersonsfortelleren gir ingen fortolkning for leseren, men kommer til syne gjennom vekslingen mellom øyeblikksbeskrivelser, og hurtige sprang i tid. Novellens åpning in medias res, er eksempel på en beskrivelse hvor vi går tett på hovedpersonen og hans arbeid på fiskefabrikken:

Då den vesle kom, stod Robert Frankowski ved fileteringsdisken, kutta hovud av laks, skar laus bukbein på laks, skar laus ryggfinnar, drog ut tjukkfiskebeina midt i fileten, la fisken med halen mot seg, skar snitt i skinnet heilt bakarst, vaska fileten under spylaren. Laks etter laks fileterte han mens den vesle kom.⁵⁶

Novellen har en tredelt struktur. I første del og siste del fortelles Frankowskis historie, i den midterste handler det om det polske arbeidslagets streik på King Salmon. Bakgrunnen for streiken er en lønnsøkning til dem som jobber i administrasjonen og salgsavdelingen, men ikke til de polske arbeiderne. King Salmon illustrerer her Friberg og Midtbøens funn fra den norske fiskeindustrien. De skriver at:

⁵⁵ Grytten, «YNWA», 110.

⁵⁶ Grytten, «YNWA», 97.

Both managerial positions and key functions within the fish processing industry are almost exclusively held by native workers. [T]he industry still relies on the substantial input of non-skilled labour to perform tasks related to stacking, slaughtering, filleting, sorting and cleaning. Manual work in the fish processing industry is relatively low paid, and often performed under cold, wet and unpleasant conditions. Strain injuries are common and high rates of sick-leave are considered a major challenge.⁵⁷

Slik er det hos King Salmon, polakkene er «gutane på golvet»,⁵⁸ og de er opprørt over at det kun er de norske ansatte som har fått lønnsøkning. Polakkene anser at det er de som gjør jobben, og at de jobber hardere enn nordmennene:

Polakkane meinte at det først og fremst var deira arbeid som hadde lagt grunnlaget for den lønnsauken, det var polakkane som var det bankande hjartet i King Salmon. Kva hadde denne bedrifta vore utan alle som slakta og fileterte og pakka fisk kvar einaste dag, nærmast døgnet rundt. Nordmennene bidrog knapt nok med kremen på kaka. Dette var noko alle visste. Nordmenn var late og ville bare reise på hytta.⁵⁹

Novellen legger seg tett på en oppfatning funnet blant polakker i Norge. Gjennom intervjuer finner Dyrliid at polakker synes de jobber hardere enn nordmenn,⁶⁰ og at polske arbeidere oppfatter at de er utsatt for utnytting som en kollektiv opplevelse.⁶¹

På King Salmon begynner polakkene først å jobbe saktere i protest, deretter er det full streik. Etter 34 dager må ledelsen ved fiskemottaket gi tapt. Det ender med full seier for de polske arbeiderne. En kort stund er livet lysere for vår mann Frankowski, og han begynner å snakke med kollegaer om å organisere seg. Deretter går livet bratt nedover. Formannen sier de ikke har mulighet til å tilrettelegge arbeidsdagen for Frankowski slik at han kan ta vare på døtrene lenger:

⁵⁷ Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill», 1469.

⁵⁸ Grytten, «YNWA», 108.

⁵⁹ Grytten, «YNWA», 104.

⁶⁰ Dyrliid, «Polakken kan», 134.

⁶¹ Dyrliid, «Polakken kan», 138.

Vi er i ein situasjon der vi treng folk som kan jobbe heile tida, folk som kan ta i eit ekstra tak, etter streiken har vi hatt dårlig likviditet, langpendlarane vil jobbe mest mulig, og det finst ei lang liste over folk som vil komme opp frå Polen for å jobbe, ting går ikkje rundt om vi skal ha spesialordningar for kvar einskild arbeidar.⁶²

Frankowski kontakter LO, men kommer ingen vei. Det blir nulltimerskontrakt på jobb, og deretter henter barnevernet de to døtrene. Han har mistet alt, og mister også nesten livet.

Frankowski er en mann i sorg i et fremmed land og alenefar til to døtre. Den yngste datteren, bare noen få måneder gammel, gråter og sover dårlig om natten. Frankowski er utmattet og på grensen til sammenbrudd, da han velger en uortodoks løsning: «Ei natt la Robert yngstedottera til brystet. Det var nærmast i desperasjon. Endå ein kveld der Ada ikkje ville roe seg».⁶³ Ada roer seg, og «ammingen» blir en vane. En ammende far er verken vanlig eller sosialt akseptert. Dette får Frankowski også høre:

Halvt på spøk nemnde Robert Frankowski amminga i lunsjen. Han viste fram ein selfie med seg sjølv og Ada, han tenkte at det ville skape latter. Kva faen, sa kollegaene. Har du puppar? Er du ikkje ein mann? Han innsåg at dei tenkte på ein ammande mann som utelukkande noko fråstøytande, nærmast eit freakshow.⁶⁴

Kollegaene representerer antagelig også noen leseres reaksjon. En ammende far anses som et oxymoron. Selv om vi skulle forstå hans desperasjon, kan det skape fremmede eller ubehagelige bilder i hodet.

Tittelen «YNWA» aktualiseres på flere plan. YNWA er det engelske fotballaget Liverpools motto: *You'll Never Walk Alone*. Tidlig i novellen får vi vite at Frankowski er Liverpool-fan: «Heilt sidan Jerzy Dudek⁶⁵ vakta buret der, hadde Liverpool vore hans lag».⁶⁶ Et høydepunkt i streiken er når de samles på streikekontoret for å se mesterligafinalen (Champions League) og Salah skårer i

⁶² Grytten, «YNWA», 109.

⁶³ Grytten, «YNWA», 102.

⁶⁴ Grytten, «YNWA», 102.

⁶⁵ Jerzy Dudek er tidligere polsk fotballspiller som sto i mål for Liverpool 2001–2007.

⁶⁶ Grytten, «YNWA», 97.

åpningsminuttene.⁶⁷ Fotballaget Liverpool er dét engelske laget med flest fans i Norge, og med ca. 50 000 medlemmer er det også klubbens største fanklubb utenfor England. Motivisk kan Liverpool gi en identifikasjon for den norske leseren, og det representerer fotball som noe samlende på tvers av landegrensar. YNWA representerer også hvordan de polske arbeiderne trer støttende til når Frankowski mister konen, og hvordan de står samlet under streiken. Med tanke på Frankowskis skjebne, fungerer tittelen YNWA ironisk. Novellen åpner som nevnt med at han blir enkemann, og mot slutten av novellen tar barnevernet fra ham barna. Frankowski ender alene. Novellen viser hvordan det er mulig å organisere seg og oppnå bedre betingelser når man står samlet. De polske arbeiderne samles i «solidaritet» og «streikevilje». ⁶⁸ Men den viser også hvordan det er å leve uten sikkerhetsnett. For Frankowski er det ingen velferd i den norske velferdsstaten.

Avslutning

De to novellene har svært ulik form, men likheter på både motivisk og tematisk nivå. Begge noveller handler om arbeidsmigrasjon fra Polen til Norge, eller til «langt nord» som det står hos Vika, og begge noveller nevner at det er (for) mange polakker som har gjort det samme, eller som ønsker å gjøre det. Begge mennene må forlate kjær familie i Polen for å tjene pengar. De to fedrene er ikke bare arbeidere, men også foreldre som strever med avstand, ansvar og omsorgsrollen. Dette gir rom for en mer kompleks fremstilling av mannlige arbeidsmigranter – ikke bare som økonomiske aktører, men som mennesker med relasjonar og omsorgsbehov. Novellene bindes også sammen via referansar til Nowa Huta, et område i Polen. Mikkel Vikas novellesamling, hvor «Alle vil til Auschwitz» er publisert, har tittelen *Nowa Huta*. I Frode Gryttens «YNWA» bor arbeiderne på fiskefabrikken i et boligkompleks som «på folkemunne blei kalla Nowa Huta». ⁶⁹ Nowa Huta, som betyr «nytt stålverk», ble bygget i 50-årene med stålverk og arbeiderboliger. Som et ledd i en seks-årsplan med sterk påvirkning fra Sovjet, skulle Nowa Huta forvandle regionen til en sosialistisk utopi og gjøre Krakow til

⁶⁷ Liverpool slo Tottenham 2–0 i mesterligafinalen i 2019. Mohamed Salah skåret første mål i det andre minuttet. Divock Origi skåret det andre målet.

⁶⁸ Grytten, «YNWA», 107.

⁶⁹ Grytten, «YNWA», 100.

en proletarisk by.⁷⁰ I dag er Nowa Huta en bydel i Krakow og anses som et mislykket kommunistisk prosjekt med sine store betongbygninger og nedlagte arbeidsplasser.

I «YNWA» kan vi finne en parallell mellom Nowa Huta som utopisk prosjekt og arbeidsmigrasjonen til Norge. Polakkene diskuterer:

Korfor var dei her? Korfor hadde dei reist nord? Korfor hadde dei entra fly frå WizzAir eller sett seg i varebilar for å kjøre opp hit? Jo, dei hadde tenkt på Norge som paradys. Dei hadde flykta hit frå polsk kaos, frå korrupsjon og krancling. Norge var frisk luft og orden rettferd og velferd. I praksis hadde altså dette løftet om luksus og trygghet bare produsert endelause mengder med arbeid, arbeid, arbeid.⁷¹

Verken Nowa Huta eller Norge er blitt et paradys for polske arbeidere.

Motivet i begge noveller legger seg tett på typiske fremstillinger av polakker i Norge, som arbeidere med manuelt arbeid,⁷² og på nyhetsdiskursen om «den hardtarbeidende polakken».⁷³ Som vist er det også flere paralleller mellom sosiologiske funn om polakkers arbeidsbetingelser i Norge⁷⁴ og motiv og tematikk i de to novellene. Forskning viser også, som nevnt, at polakker oppleves som en usynlig gruppe i Norge.⁷⁵ I lys av sistnevnte, kan de to novellene leses som del av en synliggjøring av hvordan det kan oppleves å være polsk arbeidsmigrant, men også mer generelt en synliggjøring av arbeidsmigranter i prekære arbeids- og livssituasjoner.

Selv om novellene tematiserer forhold som også er dokumentert i sosiologisk forskning og mediediskurs, gjør skjønnlitteraturen noe annet enn rapporter og statistikk. I tråd med antagelsen om at skjønnlitteraturen kan være en kilde til innsikt,⁷⁶ tilbyr Vika og Gryttens noveller mer enn bare en litterær speiling av polske arbeidsmigranternes situasjon. Novellene konstruerer sårbare karakterer og inviterer leseren til litterære erfaringer av hva en slik utsatthet kan innebære. Der

⁷⁰ Alison Stenning, «Placing (Post-)Socialism: The Making and Remaking of Nowa Huta, Poland», *European Urban and Regional Studies* 7, nr. 2 (2000): 100, <https://doi.org/10.1177/096977640000700201>.

⁷¹ Grytten, «YNWA», 113.

⁷² Opsahl, «Invisible Presence?»

⁷³ Dyrliid, «Polakken kan».

⁷⁴ Friberg og Eldring, *Polonia i Oslo 2010*, 2011:27; Friberg og Midtbøen, «Ethnicity as Skill».

⁷⁵ Opsahl, «Invisible Presence?»

⁷⁶ Haarder mfl., «Hvem kan tale for prekariatet – og hvorfra?»

forskningen gir oversikt og strukturell forståelse, åpner skjønnlitteraturen for innlevelse og erkjennelse. Simonsen beskriver hvordan skjønnlitteraturens fiktive universer gir oss mulighet til å oppleve verden gjennom andres sanser, tanker og følelser, og dermed få ny kunnskap om hva det vil si å være en del av prekariatet.⁷⁷ Skjønnlitteraturen gir oss dermed ikke bare synlighet; Gjennom karakterenes perspektiver og følelsesliv får leseren tilgang til erfaringer som ikke lar seg fange fullt ut i tall og kategorier.

Goethe skal ha sagt i en samtale i 1827 de nå berømte ordene at en novelle er «en inntruffet uhørt begivenhet».⁷⁸ Begivenheten omkalfatrer et miljø, en hverdag, et verdisystem eller en norm. For Robert Frankowski i «YNWA» er den uhørte begivenheten at hans kone dør i barsel. For leseren derimot er det ikke uhørt at konen dør (selv om det er tragisk), det skjer helt i starten av novellen og konstateres som et innledende faktum. For leseren kan det uhørte være at Frankowski havner på nulltimerskontrakt, men også at han er en mann som ammer sitt barn. Det kan skape et ubehag og en avstand til Frankowski. I Vikas «Alle vil til Auschwitz» er det uhørte for faren at levevilkårene i Oświęcim tvinger ham til å forlate datteren og byen. Leseren inviteres til å føle medlidenhet med faren, men også denne novellen har elementer som kan skape ubehag, særlig farens tanker om at datteren må holdes unna sigøynerfamilien over gangen,⁷⁹ og at han bruker begrepene konsentrasjonsleirturister og holocausttaxi. I begge noveller løftes sårbarhet i farsrollen frem som det mest prekære i menneskes liv. Sårbarheten er kroppsliggjort på måter som utfordrer leseren. Novellene forsøker på hvert sitt vis å si noe om hva det vil si å være arbeider, migrant, far og menneske, og de utfordrer leseren gjennom å veksle mellom det allmenngyldige og partikulære, og gjennom opplevelser av empati og ubehag for det fortalte.

⁷⁷ Simonsen, «Prekarisering og prekært arbeidsliv i Helle Helles roman, Ned til Hundene», 63.

⁷⁸ Thomas Bredsdorff, «Struktur og retorik i den klassiske novelle», *Danske studier* 89 (1994): 69. «[d]enn was ist eine Novelle anders als eine sich ereignete unerhörte Begebenheit». Det er den uhørte begivenheten som her skiller novellen fra en fortelling.

⁷⁹ Vika, «Alle vil til Auschwitz», 21.